

Paradoxala actualizare a unui paradox

Nicolae Sârbu

Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici” Caraș-Severin

Dacă bănuiam că subiectul comunicării mele, „**Paradoxul bănățean și lectura publică**“, va fi adjudecat de secțiunea de „istoria cărții“, puteam aborda la simpozionul dumneavoastră de la Târgu-Mureș unele teme poate mai adecvate. Cum ar fi: *420 de ani de la tipărirea Paliei de la Orăștie*. Pentru că, în ordine cronologică, este prima lucrare de acest fel (1582), cu peste o sută de ani înainte de *Biblia de la București* (1688), *Biblia de la Blaj* (1695) și *Biblia de la Bălgrad* (Alba Iulia, 1699). Pentru că, din cei cinci cărțurari implicați în această fundamentală operă de cultură, trei sunt bănățeni: Efreim Zăcan (Caransebeș), Ștefan Herce (Căvăran) și Moise Pestișel (Lugoj). Și, fiindcă tot vorbim de paradox, în mod cu totul paradoxal, această importantă lucrare nu a intrat cum trebuia, în istoria culturii române, ca o contribuție esențială a Banatului.

Cu deosebit profit științific și profesional, puteam să prezint volumele dr. Valeriu Leu despre istoria și civilizația cărții în Banat. Mă refer aici la importante contribuții, cum ar fi: *Cartea și lumea rurală în Banat: 1700-1830*, *Cartea veche românească din bisericile eparhiei Caransebeșului: 1648-1800* și *Banatul în memorialistica măruntă sau istoria ignorată (1914-1919)*. Sau, mai aproape de bibliologie și specificul muncii noastre, *Bibliotecile din Banat, între 1850-1918*, de dr. Ionel Bota. O lucrare necesară, obligatorie pentru cunoașterea fenomenului cultural din Banat, fiind și cartea profesorului Petru Călin despre *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș*, urmând să fie publicată și lucrarea despre *Foaia Diecezană, 1886-1949*. În același timp, o carte de referință putând fi considerată și *Descoperirea Banatului* (Editura Timpul, Reșița, 1994), de criticul și istoricul literar Gheorghe Jurma.

Precizez că subiectul comunicării mele, vizând lectura publică și nu numai, ține și de istorie, dar mai ales de sociologia culturii, de o definire a mentalităților și specificului, a relației: regional (local)-național.

Putem vorbi cinstit, rezonabil, de un localism creator și de o specificitate a lui? Are acces această creație în panteonul valorilor naționale? Întrebări care poartă, uneori dureros, amprenta politicii dintr-un timp anume. Problema lecturii neținând neapărat de nu știu ce resorturi misterioase și infailibile.

Ea denotă, evident, condiții istorice și economice, dar și o atitudine față de anumite necesități spirituale: o mentalitate, o concepție, o ideologie.

Lucian Blaga, pe când nu era încă marele poet și nu-și elaborase sistemul filozofic prin cele două trilogii, a trăit și a scris o vreme la Lugoj. În orașul unde soția sa, Cornelia, din cunoscuta familie a Bredicenilor, era medic. Înainte de-a lua drumul diplomației, sprijinit de aceeași familie, Lucian Blaga s-a întâlnit cu Banatul, în ceea ce avea el specific, reprezentativ.

Articolul *Barocul etnografiei românești*, publicat în primul număr al revistei *Banatul*, Timișoara, ianuarie, 1926, vădește, pe lângă cunoașterea de care vorbeam, intuiția poetului, spiritul penetrant în descifrarea trăsăturilor esențiale și puterea de sinteză a filozofului. Concizia și limpezimea în formularea unor concepte, rămase până azi definitorii. Dar, înainte de a concluziona că „*Un fapt incontestabil se poate deci preciza: cultura Banatului reprezintă barocul etnografiei românești*“, Lucian Blaga formulează conceptul de „**paradox bănățean**“. Concept? Da. Pentru că sintagma s-a ridicat în lumea fertilă a ideilor definitorii, provocând, la rândul ei, numeroase luări de poziție, fără să poată fi combătută definitiv și dislocată. O formulă pe care Blaga o lansează conștient că va produce și mai multe nemulțumiri. Iată ce înțelege, în esență, Blaga prin „**paradox bănățean**“: „*Nici una din provinciile românești nu are o cultură etnografică, anonimă, populară, atât de diferențiată ca Banatul, dar în același timp nici una din provinciile românești n-a dat relativ de puține personalități creatoare ca Banatul*“.

Să recunoaștem, nu-i o constatare prea măgulitoare. Ba dimpotrivă. De-a dreptul amară. Dureroasă chiar. Prin realitatea de azi, prin unele luări de poziție, pro și contra, paradoxul bănățean se dovedește șocant de actual. Mai degrabă actualizat cu forța. Anacronic și dureros. Putând lesne constitui subiectul unei lucrări ample de ideologie, politică și sociologie culturală. Să însemne asta că le dăm apă la moară denigratorilor de tip Nicolae Iliescu, scriitor din București, atunci când susține cu tupeu, la modul jignitor, că în ultimii 500 de ani, din Banat „*n-a ieșit decât Lenau*“?

Nici vorbă. Dar insist pe ideea fenomenului mai complex decât pare, la prima vedere. Ieșirile grosolane fiind alimentate de necunoaștere și rea-credință. Pe fondul unei marginalizări de durată, inexplicabile și intolerabile, a Banatului, cultural și economic, în zilele noastre. Așa se face că, în condițiile în care mulți stau cu ochii pe biblioteca virtuală, noi nu reușim să-nchegăm, cu mari eforturi, nici o bibliotecă tradițională ca lumea. Așa că, în cele ce urmează, pornind de la paradoxul de bază, enunțat de Lucian Blaga și citat de mine mai înainte, considerat **Paradox 1**, voi încerca să descifrez paradoxuri colaterale și derivate, diverse și convergente, de o nedorită actualitate.

Paradox 2. *„Este un lucru neîndoios că dintre toți țărani români de pretutindeni, bănațenii sunt cei mai citați și cei mai cunoscători de carte. Aici în Banat se desfăceau cu sutele și miile revistele românești și broșurile diferitelor biblioteci. Dar nu numai atât. Țărănimea bănațeană dă dovadă de un extraordinar simț artistic.“*

Aceste aprecieri îi aparțin lui Camil Petrescu. Spirit lucid, riguros, cu puterea de observație și caracterizare a unui mare romancier, care nu poate fi suspectat de vorbe gratuite. Opinie competentă despre ceea ce mai târziu avea să fie numit *cultura pe orizontală* (Petru Oaldea), sau *o ilustrare autohtonă a iluminismului european* (Eugen Uricaru). Deși termenul a fost compromis în „epoca de aur“, se poate lesne vorbi de o adevărată *cultură de masă*. Cartea circula intens în spațiul bănațean. Existau biblioteci muncitorești, diecezane, ale asociațiilor de învățători și corale, biblioteci particulare. Prin Nicolae Stoica de Hațeg, se răspândește *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, de Petru Maior. Deși, sub ocupație, nu erau vechi tipografiile românești, Banatul era puternic conectat la ideea de carte și lectură publică în limba română.

Fenomen de vechi și profunde tradiții.

Față de aceste tradiții, situația de azi e îngrijorătoare. Satele Mercina și Grădinari aveau vechi biblioteci. Azi nu mai au. Înainte nu erau tipografiile românești, dar cartea circula. Azi avem tipografiile și cartea circulă cu tot mai mare greutate. Să se fi stins subit setea de carte și cultură a bănațenilor?

Paradox 3. L-am numi al *integrării*. Bineînțeles că aspirația unirii, pusă în operă istorică la 1 Decembrie 1918, presupunea o mult râvnită și justificată integrare în cultura română. Enunțând paradoxul bănațean al secetei de personalități creatoare, Lucian Blaga lăsa, totuși, o porțiță deschisă: *„Ne place să credem că partea dureroasă a paradoxului bănațean*

nu are o origine iremediabilă, și avem chiar convingerea că din peisajul plin de surprize al acestei provincii se vor ivi încă remarcabili purtători de destine românești“.

În loc să deschidem mai tare această ușă, să adâncim *cunoașterea și recunoașterea, validarea și integrarea*, parcă cineva intenționează anume s-o închidă în obrazul Banatului. Mă refer nu doar la acele ieșiri anacronice la rampă gen Nicolae Iliescu.

De la 1926, anul când a scris Blaga cele de mai sus, s-au afirmat destule personalități creatoare. Și le asumă cu adevărat cultura română?

Între timp, au fost mai bine, mai profund cunoscute unele nume vechi (N. Stoica de Hațeg, Mihail Halici jr., Corneliu Diaconovici), care și azi își așteaptă recunoașterea, marea validare, locul meritat în cultura română. Am încercat ca, prin *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, să repunem în circulație o bază documentară de pornire privind viața literară din această parte a țării. Cu scrieri și personalități nerecunoscute la justa lor valoare. Cu efervescența surprinzătoare a fenomenului literar contemporan. Dar... Chiar în revista *Vatra*, tipărită la Târgu Mureș, ni se reproșează „*ambitiile integratoare*“, care caracterizează această lucrare de referință și sinteză.

Tocmai asta e: devine tot mai clar că, în acest moment, paradoxul e altul: *personalitățile există*. Dar, din varii și enigmatice motive, ele nu sunt recunoscute. Valorizate și integrate. Încă. Până când? Asta-i o altă enigmă.

Paradox 4. L-am numit *al imposibilei sărituri peste propria umbră*. Deseori suntem confunțați, reproșându-ni-se implicit că ne aflăm la o margine depărtată de țară. Până și oameni de cultură și jurnaliști încurcă Drobeta Turnu-Severin cu Caraș-Severin. Personal, de la Consiliul Național al S.Z.R. (Societatea Ziariștilor din România, intrată azi în anonimat) am primit scrisori pe adresa: Reșița, județul Hunedoara. O lucrare din Constanța, de exemplu, devine automat mai bună, fiindcă autorii de-aici sunt mai aproape de București decât cei din Caraș-Severin. Dacă riști să afirmi că ar mai trebui corijată „*axiologia centralistă*“, ești imediat urechiat ca resentimentar și provincial aflat în vendetă. Criteriul geografic tinde să-l înlocuiască pe cel axiologic.

Nu-i bine, dar hai să mergem pe un fir posibil al unei asemenea logici strâmbe. Constatăm că Reșița e foarte aproape de Viena. Distanța aproximativ egală. Cu mici diferențe în kilometri, dar cu multe apropieri de temperament, arhitectură, limbă, de tradiții (culturale, industriale). Am fost

acolo și știu cu cât respect se vorbește de Banatul Montan. Cu mai mult respect decât la noi. România vrând să se apropie de Europa, să intre în ea, sărind peste Banat. Cea mai vestică parte a sa. Un fel de imposibil salt peste propria umbră.

Paradox 5. *Sau poezia înflorind ca iarba peste ruine.*

Evident, nu putem vorbi de lectură și carte, izolat, punându-le într-o vitrină frumos luminată și fără să vedem ce se petrece în jur. Iar aici constăți, cu stupeoare, o decădere fără precedent. Din județul cu cea mai veche și aproape cea mai puternică industrie, Caraș-Severinul a ajuns o problemă. O problemă ignorată. Nu rezolvată. Banatul de Munte este lăsat în cădere liberă. În anul 2002, este al 39-lea din țară, la capitolul alocații bugetare. Un prim subparadox: decade industria și înfloresc poezia. Este un fenomen natural ca, pe ruinele fostei Termocentrale Anina, să crească iarbă și pădure. Dar nu e tocmai firesc ca peste dezastre să-nflorească un lujer spiritual: poezia. Reșița, fostul oraș industrial, este azi un oraș cu poeți. Mulți și buni. Doar câțiva, din păcate, prea puțin cunoscuți.

Cât despre biblioteci, cu tot efortul nostru, cu alocațiile noastre infime, cu 1.376 m.p., împărțiți în 15 locuri, e greu să faci performanță. Încât îmi amintesc, în final, de izbucnirea deputatei Mona Muscă, într-o seară, la televizor. La o dezbatere în comisia de cultură, tocmai aflase că Teatrul „Mihai Eminescu” și Opera din Timișoara nu au intrat în atenția Ministerului Culturii. Spunea deputata, cu năduf: „*Îți vine să le pui harta în față și să le strigi: domnilor, aici e Banatul*”.

Da, Banatul românesc, occidental și paradoxal. Dincolo de paradoxul blagian, aici făcându-și astăzi cuib atâtea alte paradoxuri.

Bringing up-to-date of a Paradox

Abstract

We all have to admit that the historical Banat has evolved – culturally speaking – in a specific way. Their peasants were considered to be the most educated and interested in culture from all the romanian peasants. They have understood the importance of books and have created many libraries. More than that, they were interested in book diffusion and thousands of books and magazines could be found in their libraries.

Inspite of its cultural evolution, Banat can not be proud of its cultural realisations, it can not be proud of its scholars; their value does not seem to be accepted.

Today, the historical Banat is living its cultural decay.